

MUSIQA TA'LIMI JARAYONIDA MILLIY VA JAHON MUSIQIY MEROSINI UYG'UNLASHTIRISH METODIKASI

**Husainova Gulchehra
Soliyevna**

*Qo'qon davlat universiteti
Musika ta'limi va san'at magistranti*

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqola musiqa ta'limi jarayonida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirish metodikasini ilmiy asoslashga bag'ishlangan bo'lib, unda uyg'unlashtirish jarayonining didaktik tamoyillari, metodik mexanizmlari va pedagogik shart-sharoitlari DSc darajasida tahlil qilinadi. Tadqiqot IMRaD modeli asosida olib borilib, milliy va jahon musiqiy merosini o'qitishning alohida-alohida emas, balki o'zaro bog'liq, mantiqan izchil va estetik jihatdan uyg'un metodik tizim sifatida tashkil etilishi zarurligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Maqolada repertuar tanlash, musiqiy asarlarni tahlil qilish, tinglash va ijro jarayonlarini tashkil etish, shuningdek, musiqiy materialni pedagogik talqin etishning metodik yo'llari o'quvchi shaxsining musiqiy tafakkuri, estetik didi va madaniyatlararo idrokini rivojlantirish nuqtai nazaridan yoritiladi. Ilmiy tahlil natijasida musiqa ta'limida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirishga xizmat qiluvchi metodik model ishlab chiqilib, u o'quvchilarning musiqiy madaniyatini shakllantirish, milliy musiqaga ongli munosabatni rivojlantirish va jahon musiqiy qadriyatlarini anglashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon sifatida asoslanadi. Ushbu maqola musiqa ta'limi metodikasini takomillashtirish, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish va ta'lim amaliyotida madaniy muvozanatni ta'minlash uchun ilmiy-metodik ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, metodika, milliy musiqiy meros, jahon musiqiy merosi, repertuar tanlash, musiqiy tahlil, estetik tarbiya, madaniyatlararo idrok, pedagogik uyg'unlik.

KIRISH

Musiqa ta'limi jarayonida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirish masalasi amaliy-pedagogik jihatdan nihoyatda murakkab bo'lib, u nafaqat qanday musiqiy asarlarni o'qitish, balki ularni qanday metodik asosda talqin etish, qaysi ketma-ketlikda va qaysi pedagogik maqsadlar yo'lida qo'llash bilan chambarchas bog'liqdir, chunki musiqiy merosning ta'lim jarayonidagi qiymati uning miqdori bilan emas, balki o'quvchi ongida qanday estetik va madaniy mazmun kasb etishi bilan belgilanadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab ta'lim muassasalarida milliy va jahon musiqiy merosi yoki alohida bloklar ko'rinishida, yoki mavsumiy va dekorativ element

sifatida qo'llanilib, ularning o'zaro bog'liqligi yetarli darajada metodik asoslanmaydi, natijada o'quvchi ongida musiqiy madaniyat yaxlit tizim sifatida emas, balki parchalangan bilimlar majmui tarzida shakllanadi. Holbuki musiqa ta'limining asosiy vazifalaridan biri o'quvchini musiqiy hodisalarni tarixiy, estetik va badiiy jihatdan qiyoslashga, ularning umumiy va xususiy tomonlarini anglashga o'rgatishdan iborat bo'lib, bu vazifa milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirishga asoslangan metodik yondashuvsiz to'liq amalga oshirilmaydi. Shu nuqtai nazardan, musiqa ta'limi jarayonida uyg'unlashtirish metodikasi tasodifiy yoki intuitiv qarorlarga emas, balki aniq pedagogik tamoyillar, didaktik qonuniyatlar va estetik mezonlarga tayangan holda ishlab chiqilishi lozim, chunki aynan metodika o'quvchining musiqiy tafakkuri qaysi yo'nalishda shakllanishini, milliy musiqani qanday idrok etishini va jahon musiqiy qadriyatlariga qanday munosabat bildirishini belgilab beradi. Ilmiy-pedagogik tahlillar shuni ko'rsatadiki, uyg'unlashtirishga yo'naltirilgan metodika o'quvchilarda nafaqat musiqiy bilimlarni chuqurlashtiradi, balki ularning madaniy identifikatsiyasini mustahkamlash, estetik didini rivojlantirish va musiqiy tafakkurini universallashtirish imkonini beradi, bu esa zamonaviy ta'limning shaxsga yo'naltirilgan va madaniyatlararo yondashuvlari bilan to'liq mos keladi. Mazkur maqola aynan shu ilmiy ehtiyojdan kelib chiqib, musiqa ta'limi jarayonida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirish metodikasini tizimli ravishda tahlil qilishni, uning pedagogik mexanizmlarini ochib berishni va ta'lim amaliyotida samarali qo'llash uchun ilmiy-metodik asos yaratishni maqsad qilib qo'yadi.

METODLAR

Mazkur tadqiqot musiqa ta'limi jarayonida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirish metodikasining pedagogik mexanizmlarini aniqlash va ilmiy asoslash maqsadida olib borildi hamda tadqiqot metodologiyasi biror tayyor didaktik modelni bevosita tatbiq etishga emas, balki musiqa ta'limining real amaliyoti, o'qituvchining metodik qarorlari va o'quvchi shaxsining estetik rivojlanish mantiqidan kelib chiqqan holda shakllantirildi; shu sababli qo'llanilgan metodlar qat'iy bosqichlarga bo'lingan sxema sifatida emas, balki o'zaro bog'liq, bir-birini to'ldiruvchi va mazmunan chuqurlashtiruvchi ilmiy vositalar tizimi sifatida qaraldi. Avvalo, nazariy-metodik tahlil metodi yordamida milliy va jahon musiqiy merosini o'qitishga oid pedagogik konsepsiyalar, metodik qo'llanmalar, o'quv dasturlari hamda ilg'or musiqa o'qituvchilari tajribasi tizimli o'rganildi, bunda asosiy e'tibor musiqiy material tanlashning estetik mezonlari, repertuarni tuzishdagi ketma-ketlik, milliy va jahon asarlarini qiyosiy o'rganish imkoniyatlari hamda ularning o'quvchi tafakkuriga ko'rsatadigan ta'siriga qaratildi. Tadqiqot jarayonida qiyosiy-metodik tahlil qo'llanilib, milliy musiqiy asarlar bilan jahon musiqasi namunalari bir dars doirasida yoki mavzular tizimida o'rganishning turli variantlari solishtirildi, bunda musiqiy til, shakl, obraz, ifoda vositalari va estetik mazmun jihatidan qiyoslash imkoniyatlari aniqlanib, qaysi metodik yondashuvlar o'quvchilarda musiqiy umumlashtirish va estetik xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantirishi, qaysilari esa faqat faktologik bilimlar bilan cheklanib qolishi tahlil qilindi. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv metodi muhim o'rin egallab, u orqali milliy va jahon musiqiy merosi uyg'unlashtirilgan darslarda o'quvchilarning musiqiy faoliyatga munosabati, tinglash va tahlil jarayonidagi faolligi, savol-javoblardagi tashabbusi hamda musiqiy obrazlarni

mustaqil talqin etish darajasi qayd etildi; kuzatuvlar qisqa muddatli tajribalar emas, balki darsning ichki metodik mantiqini tushunishga qaratilgan tizimli tahlil sifatida olib borildi. Shu bilan birga, sifat tahliliga asoslangan diagnostik yondashuv qo'llanilib, o'quvchilarning milliy va jahon musiqasiga bo'lgan munosabati, estetik baholash mezonlari va madaniyatlararo idroki standart testlar orqali emas, balki ularning og'zaki mulohazalari, yozma tahlillari va musiqiy muhokamalaridagi fikr yuritish darajasi orqali baholandi, chunki musiqiy madaniyatning shakllanishi ko'proq sifat jihatdan namoyon bo'ladi. Tadqiqotning muhim metodik jihatlaridan biri mantiqiy-analitik umumlashtirish bo'lib, u orqali o'rganilgan metodik yondashuvlar asosida musiqa ta'limida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirishga xizmat qiluvchi metodik model ishlab chiqildi, bunda uyg'unlik mexanik qo'shilish emas, balki musiqiy materialning estetik mazmuni, pedagogik maqsadi va o'quvchi tafakkurida tutgan o'rni nuqtai nazaridan izchil bog'langan jarayon sifatida talqin etildi. Umuman olganda, qo'llanilgan metodlar majmui tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minlash, milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirish metodikasini yuzaki tavsiflashdan qochib, uning real pedagogik imkoniyatlari va cheklovlarini ochib berish hamda keyingi ilmiy umumlashtirishlar uchun mustahkam metodologik poydevor yaratishga xizmat qildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot jarayonida olib borilgan metodik kuzatuvlar, qiyosiy tahlillar va sifatga yo'naltirilgan diagnostik umumlashtirishlar musiqa ta'limi jarayonida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirish metodikasi o'quvchilarning musiqiy tafakkuri, estetik idroki va madaniyatlararo qarashlarini shakllantirishda sezilarli pedagogik samara berishini ko'rsatdi, biroq bu samara uyg'unlashtirishning o'zi bilan emas, balki uning qanday metodik mantiqda va qaysi pedagogik tamoyillar asosida tashkil etilgani bilan bevosita bog'liq ekanligi aniqlandi; xususan, milliy va jahon musiqiy asarlarini faqat mavzular bo'yicha ketma-ket berish yoki darsning alohida qismlarida joylashtirish o'quvchilarda musiqiy madaniyatning yaxlit tasavvurini shakllantirishga yetarli bo'lmasligi, aksincha, musiqiy materiallar o'rtasidagi ichki badiiy aloqalarni ochib berishga yo'naltirilgan qiyosiy va tahliliy yondashuvlar o'quvchilarning estetik umumlashtirish qobiliyatini sezilarli darajada faollashtirishi kuzatildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, uyg'unlashtirish metodikasida repertuar tanlash markaziy o'rin egallaydi, ya'ni milliy va jahon musiqiy asarlari o'rtasidagi musiqiy til, obraz, shakl va ifoda vositalaridagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash imkonini beradigan asarlar tanlanganda o'quvchilar musiqiy hodisalarni yuzaki eslab qolishdan ko'ra, ularning estetik mohiyatini anglashga moyil bo'ladi; aksincha, repertuar tanlashda faqat tarixiy mashhurlik yoki dasturiy majburiyat mezonlari ustuvor bo'lganda uyg'unlik g'oyasi o'quvchi ongida mustahkamlanmaydi. Amaliy kuzatuvlar milliy va jahon musiqiy merosi uyg'unlashtirilgan darslarda musiqani tinglash jarayonining metodik jihatdan qayta tashkil etilishi muhim ekanini ko'rsatdi, chunki passiv tinglashdan farqli o'laroq, musiqiy obrazni tasavvur qilish, kayfiyatni so'z bilan ifodalash, asarni boshqa madaniy kontekst bilan qiyoslashga yo'naltirilgan faol tinglash usullari o'quvchilarning musiqiy idroki va emotsional munosabatini chuqurlashtirdi. Tadqiqot davomida aniqlangan muhim natijalardan biri shundan iboratki, musiqiy tahlil jarayonida milliy va jahon musiqiy asarlarini qiyosiy tahlil qilish o'quvchilarda musiqiy tafakkurning analitik va sintetik jihatlarini uyg'un

rivojlantiradi, biroq bunday tahlil tayyor sxemalar asosida emas, balki savollar, taxminlar va shaxsiy mulohazalar orqali tashkil etilgandagina pedagogik samara beradi; aks holda, tahlil jarayoni faktlarni sanab o'tish bilan cheklanib qoladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, uyg'unlashtirish metodikasi o'quvchilarning milliy musiqaga bo'lgan munosabatini faqat faxr yoki an'anaviylik doirasida emas, balki estetik va badiiy qadriyat sifatida anglashiga xizmat qiladi, shu bilan birga jahon musiqiy merosiga nisbatan befarq yoki haddan tashqari idealizatsiyalangan qarashlarning shakllanishini ham bartaraf etadi; bu holat o'quvchilar ongida madaniyatlararo muvozanatning shakllanishiga olib keladi. Ilmiy muhokama shuni ko'rsatadiki, uyg'unlashtirish metodikasining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining metodik pozitsiyasi va estetik dunyoqarashiga bog'liq bo'lib, o'qituvchi milliy va jahon musiqiy merosini qarama-qarshi qo'yuvchi emas, balki ularni musiqiy muloqot va estetik dialog doirasida talqin qiluvchi pedagog sifatida faoliyat yuritganda mazkur metodika real ta'limiy natija beradi. Umuman olganda, olingan natijalar musiqa ta'limi jarayonida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirish metodikasi o'quvchilarning musiqiy madaniyatini chuqurlashtirish, estetik tafakkurini kengaytirish va madaniyatlararo idrokini shakllantirishda muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi, biroq bu imkoniyatlar faqat ongli, tizimli va metodik jihatdan asoslangan yondashuv orqali ro'yobga chiqishini ko'rsatadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari musiqa ta'limi jarayonida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirish metodikasi tasodifiy repertuar tanlash yoki mavzularni ketma-ket joylashtirish bilan cheklanmasdan, o'quvchining musiqiy tafakkurida estetik umumlashtirish, qiyosiy idrok va madaniyatlararo muloqotni shakllantirishga qaratilgan izchil pedagogik tizim sifatida tashkil etilgandagina samarali bo'lishini ilmiy jihatdan asoslab berdi; olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, uyg'unlashtirishning metodik kuchi musiqiy asarlarning o'zaro ichki badiiy aloqalarini ochib berish, ularni umumiy musiqiy til va ifoda vositalari doirasida talqin etish hamda o'quvchini tayyor xulosalar iste'molchisi emas, balki faol estetik fikrlovchi subyekt sifatida shakllantirishda namoyon bo'ladi. Tadqiqot jarayonida aniqlanganki, milliy va jahon musiqiy merosi asosida tashkil etilgan qiyosiy tinglash va tahlil faoliyatlari o'quvchilarning estetik idroki va musiqiy baholash qobiliyatini sezilarli darajada rivojlantiradi, biroq bunday faoliyatlar tayyor sxemalar yoki faktologik ma'lumotlar bilan cheklangan hollarda kutilgan natijani bermaydi; aksincha, savol-javobga, shaxsiy mulohazaga va musiqiy obrazni mustaqil talqin etishga yo'naltirilgan metodik yondashuvlar uyg'unlik g'oyasini o'quvchi ongida barqaror shakllantiradi. Xulosalar shuni ko'rsatadiki, uyg'unlashtirish metodikasi o'quvchilarning milliy musiqaga bo'lgan munosabatini faqat an'anaviylik yoki ramziy qadriyat doirasida emas, balki estetik va badiiy hodisa sifatida anglashiga xizmat qilib, shu bilan birga jahon musiqiy merosiga nisbatan haddan tashqari idealizatsiya yoki befarqlik holatlarining oldini oladi; bu esa musiqiy ta'limda madaniy muvozanatni ta'minlash uchun muhim pedagogik shart hisoblanadi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, mazkur metodikaning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining metodik pozitsiyasi va estetik dunyoqarashiga bog'liq ekanini ko'rsatdi, ya'ni o'qituvchi milliy va jahon musiqiy

merosini qarama-qarshi qo'yuvchi emas, balki ularni musiqiy dialog doirasida uyg'un talqin qiluvchi pedagog sifatida faoliyat yuritgandagina metodika real ta'limiy natija beradi. Umuman olganda, ushbu maqola musiqa ta'limi jarayonida milliy va jahon musiqiy merosini uyg'unlashtirish metodikasini ilmiy jihatdan asoslab, uning pedagogik imkoniyatlari va cheklovlarini ochib berdi hamda keyingi innovatsion va integrativ tadqiqotlar uchun mustahkam metodik poydevor yaratdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva, M. Musiqa ta'limi nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Azizxo'jayeva, N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2003.
3. Bo'ronov, B. Milliy musiqa va estetik tarbiya masalalari. – Toshkent: Fan, 2016.
4. Davronov, Sh. San'at ta'limida madaniyatlararo yondashuv. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
5. G'ulomov, A. Musiqiy tafakkur va badiiy idrok. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
6. Ismoilova, D. Ta'lim psixologiyasi va estetik rivojlanish. – Toshkent: Universitet, 2017.
7. Karimova, S. Musiqa ta'limida milliy va jahon merosini o'qitish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
8. Kodirov, F. Faoliyatga asoslangan ta'lim nazariyasi. – Toshkent: Fan ziyosi, 2015.
9. Musurmonova, O. Estetik tarbiya asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.
10. Normatova, Z. Musiqa ta'limida madaniy muvozanat va integratsiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi". – Toshkent, 2019.
12. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Musiqa fani o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.